
LA INFERÈNCIA EN L'AFLOREMENT DE VALORS EVIDENCIALS EN CATALÀ ANTIC

INFERENCE AND EMERGENCE OF EVIDENTIAL VALUES IN OLD CATALAN

ANDREU SENTÍ PONS
andreusenti@gmail.com
JORDI M. ANTOLÍ MARTÍNEZ
Universitat d'Alacant

Resum: En aquest article volem descriure els valors evidencials que desenvolupen el verb *parèixer* i la perífrasi verbal *deure* + infinitiu en català antic i explicar com s'han generat. Es tracta de dos recursos bàsics per a l'expressió de l'evidencialitat inferencial que han seguit un procés de canvi semàntic paral·lel. L'estudi d'aquest procés, que s'ha fet amb dades de corpus analitzades amb una metodologia cognitiva, revela que l'aflorament dels nous valors es pot explicar com a resultat d'un procés de gramaticalització en què, a poc a poc, hi ha una major subjectivació, tendència que s'explica, en darrer terme, pel mecanisme de la inferència invitada (Traugott & Dasher 2002). A més, l'anàlisi dels diferents valors evidencials ens ha permès constatar que cal una classificació més detallada de la tipologia tradicional d'evidencials d'inferència (Willet 1988), i és per a superar aquestes limitacions que hem aplicat la proposta de Squartini (2008). En definitiva, tot plegat ens ha possibilitat obrir una línia de recerca sobre els marcadors evidencials d'inferència i el procés de canvi lingüístic que els genera en llengües com el català en què no hi ha una categoria gramatical evidencial..

Paraules clau: gramaticalització, canvi semàntic, evidencialitat, modalitat, estudi de corpus, metonímia, inferència invitada.

Abstract: The aim of this paper is to describe the evidential values developed by the verb *parèixer* ('seem') and the modal periphrasis *deure* ('must') + infinitive in Old Catalan, and to explain how they arose. These two ways of conveying inferential evidentiality have undergone a parallel process of semantic change. The study of this process, which has been carried out basing on corpora data analyzed from a cognitive perspective, reveals that the rise of new meanings can be explained as a result of a grammaticalization process. Grammaticalization entails a progressive process of subjectification, which can be accounted for through the mechanism of invited inferencing (Traugott & Dasher 2002). Moreover, the analysis of different evidential senses allows us to confirm that a more fine-grained analysis of the traditional typology of inferential evidentiality is needed (Willet 1988). In order to overcome these limitations we have applied Squartini's (2008) proposal. In

short, this study could open a door for a new line of research about inferential evidential markers and the process of linguistic change that generated these markers in languages with no evidential grammatical category like Catalan.

Key words: Grammaticalization, Semantic Change, Evidentiality, Modality, Corpus Study, Metonymy, Invited Inference.

ANDREU SENTÍ PONS
JORDI M. ANTOLÍ MARTÍNEZ

LA INFERÈNCIA
EN L'AFLORAMENT
DE VALORS EVIDENCIALS
EN CATALÀ ANTIC*

1. INTRODUCCIÓ

En aquest article volem descriure uns valors de tipus evidencial que desenvolupen el verb *parèixer* i la perífrasi verbal *deure* + INF en català antic. Es tracta de dos recursos bàsics per a l'expressió de l'evidencialitat inferencial, com constata l'alta freqüència d'ús que presenten ja en la llengua antiga, i que, a més, han seguit un procés de canvi semàntic paral·lel. L'estudi d'aquest procés s'ha fet amb dades de corpus¹ analitzades amb una metodologia cognitiva; concretament, el concepte d'inferència invitada

(*) Aquest treball ha estat fet al si de la beca FPU (AP2008-04301) del Ministeri d'Educació del Govern d'Espanya i de la plaça d'investigador en formació (REF. I-PI 28/11) del programa PROMETEU de la Generalitat Valenciana, i s'inclou en la matriu de l'Institut Superior d'Investigació Cooperativa IVITRA [ISIC-IVITRA] de la Generalitat Valenciana (ISIC/012/042), en l'activitat dels projectes Digicotracam (Programa PROMETEU per a Grups d'Investigació en I+D d'Excel·lència, Generalitat Valenciana [Ref.: PROMETEU-2009-042], «aquest és un projecte cofinançat pel FEDER de la UE»), «Gramàtica del Català Antic» (finançat pel MICINN [Ref.: FFI2009-13065/FIL]), «Constitució d'un Corpus per a la Gramàtica del Català Antic» (finançat per l'IEC [IVITRA-IEC/PT2008-MARTINES01]), «Preparació de la proposta de projecte europeu Digital Library of Multilingual Translations of Europe - International Virtual Institute of Translation» - DILIMTE-IVITRA [ICT-2007.4.3] (finançat pel MICINN [Ref.: FFI2008-02182-I]), «Biblioteca Digital Plurilingüe del Mediterrani-IVITRA» (finançat pel MICINN [Ref. FFI2010-09064-I]), «Gramàtica del Català Modern (1601-1834)» (finançat pel MINECO, Ref. FFI2012-37103) i el «Grup d'Investigació en Tecnologia Educativa en Història de la Cultura, Diacronia lingüística i Traducció» (finançat pel Vicerectorat de Tecnologia i Innovació Educativa de la UA [Ref. GITE-09009-UA]).

1. S'ha treballat amb el Corpus de la Gramàtica del Català Antic del CIMTAC.

(Traugott & Dasher 2002) és clau. Tot plegat ens permet obrir una línia de recerca sobre la gènesi dels marcadors evidencials en llengües com el català en què no hi ha una categoria gramatical evidencial. Tot i que el català té alguns marcadors evidencials més o menys gramaticals, com el futur conjectural (Martines en premsa a; Pérez-Saldanya & Salvador 1993), el condicional de rumor (Martines en premsa b) o la perífrasi verbal *haver de* + INF (Sentí 2012), l'evidencialitat s'expressa fonamentalment mitjançant recursos lèxics.

En l'apartat següent (§ 2), definirem què és l'evidencialitat i, especialment, els valors que trobarem en els verbs *parèixer* i *deure*. A continuació (§ 3), tractarem algunes propostes teòriques que poden ser útils per a explicar el canvi semàntic, com la teoria de la inferència invitada (Traugott & Dasher 2002) i la subjectivació. En § 4 i 5 descriurem, respectivament, els valors evidencials que presenten *parèixer* i *deure* en català antic i provarem d'explicar els processos semàntics que duen a la gènesi d'aquests valors. Finalment (§ 6), farem una breu síntesi del conjunt.

2. L'EVIDENCIALITAT

L'*evidencialitat* (*evidentiality* en anglès) és una categoria semàntica que indica la font o tipus de font d'on procedeix la informació transmesa per l'enunciat: «which centers around the sources of information or sources of knowledge behind assertions» (Dendale & Tasmowski 2001: 340). Per la seua banda, els marcadors evidencials (en francès l'*évidentiel* o *médiatif*; en anglès *evidential*) són els elements lingüístics que marquen o es refereixen a la font de la informació, l'element que explicita en el discurs l'evidencialitat.

L'evidencialitat és un camp d'estudi relativament recent i, per la qual cosa, planteja encara problemes teòrics importants. El primer problema és al voltant de l'estatus gramatical de l'evidencialitat, ja que no s'expressa de la mateixa manera en totes les llengües, sinó que n'hi ha com el quítxua, el turc, l'armeni o el tibetà, en què s'ha gramaticalitzat en forma de morfemes verbals obligatoris. En d'altres, però, s'expressa mitjançant elements lèxics, morfològics, etc. que, juntament amb l'evidencial, poden tenir altres valors; és el cas de les llengües de l'Europa occidental. Els estudis sobre l'evidencialitat naixen vinculats al primer grup de llengües; després, sobretot a partir dels anys 80 i 90 del segle passat, s'estendrà l'interès a l'estudi de l'evidencialitat en un sentit ampli, per bé que aquesta extensió no està lliure de polèmica.

En aquest estudi partim d'una concepció àmplia de l'evidencialitat, en la línia dibuixada per Squartini (2001 i 2008, entre d'altres). Tot i que som conscients que no es pot negar la diferència de grau que hi ha entre les llengües en què hi ha una categoria gramatical de l'evidencialitat i aquelles en què no n'hi ha, també trobem que no es pot negar que, amb estratègies diferents, totes les llengües, incloses les romàniques, tenen recursos que fan aquesta mateixa funció: expressar la font de la informació transmesa en el discurs.

Un segon problema encara obert és el dels subdominis de l'evidencialitat, el qual ve donat pel fet que la natura de les fonts a què remeten els evidencials és variada. La proposta de tipologització d'evidencials que més fortuna ha fet és la de Willett (1988: 57), el qual agrupa les fonts atenent a la manera mitjançant la qual s'ha obtingut la informació:

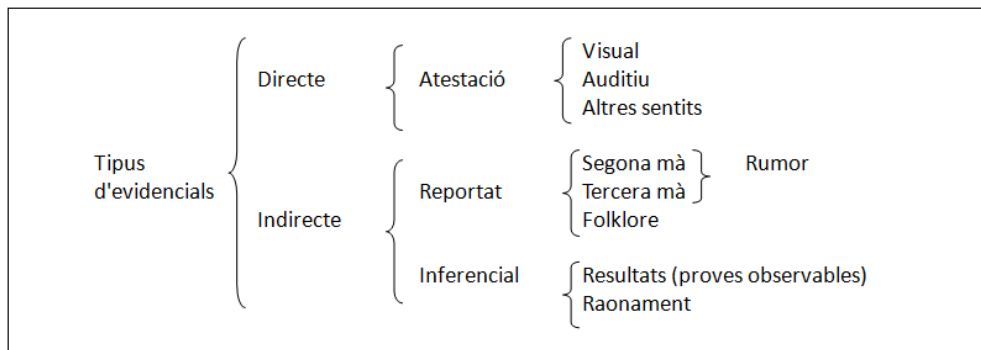

Figura I. Tipus d'evidencials (Willett 1988: 57)

La proposta de Willett no és, però, l'única: Anderson (1986), Frawley (1992) o Plungian (2001) són alguns dels investigadors que han proposat classificacions alternatives dels subdominis de l'evidencialitat. En aquest estudi, amb tot, se seguirà la classificació de Willett, la qual s'ha demostrat, en paraules d'Squartini (2001: 323), que «in order to account for the whole Romance set of distributional possibilities Willett's analysis is preferable as a classificatory proposal».

Una proposta complementària a la tipologia de Willett és la classificació dels evidencials d'inferència d'Squartini (2008). Així, doncs, mentre que el primer diferencia entre la inferència basada en indicis perceptibles i la que es fonamenta en el coneixement enciclopèdic, Squartini (reprentent idees d'autors diversos: Anderson

1986, Willett 1988, Frawley 1992) proposa la distinció entre la inferència específica o circumstancial (es basa en dades empíriques), inferència genèrica (basada en el coneixement del món assumit pel conceptualitzador) i la conjectura (no es basa en cap indici). Al capdavant, la diferència entre les categories d'aquesta gradació ve donada pel fet que la font siga més objectiva i provinga de proves específiques (circumstancial) o més subjectiva i es base en la hipòtesi que fa el conceptualitzador (genèrica-conjectural). En resum, aquesta proposta presenta l'encert de perfilar de manera més acurada del que s'havia fet fins al moment els diferents tipus d'evidencials d'inferència, qüestió aquesta que, com veurem tot seguit, és fonamental per a l'anàlisi del canvi semàntic en *deure* i *parèixer*.

Finalment, un tercer punt polèmic és el que es refereix a la relació que manté l'evidencialitat amb la modalitat epistèmica. La distinció entre ambdues és clara, si més no des d'una perspectiva conceptual (De Haan 1999: 25):

we are dealing with two distinct categories: one, evidentiality, deals with the *evidence* the speaker has for his or her statement, while the other, epistemic modality, *evaluates* the speaker's statement and assigns it a commitment value. This evaluation is obviously done on the basis of evidence (which may or may not be expressed overtly, or which may or may not be expressed by means of evidentials), but there is nothing inherent in evidentials that would compel us to assign an *a priori* epistemic commitment to the evidence.

Ara bé, les dades empíriques no sempre mostren un panorama tan definit, especialment en l'evidencialitat inferencial, que és la que ens ocupa en aquest article. S'han fet tres propostes diferents: les que entenen que són dues categories semàntiques separades (Anderson 1986; Willet 1988); les que inclouen l'evidencialitat en la modalitat (Palmer 1986), i, en tercer lloc, les que conceben una superposició, és a dir, consideren la modalitat epistèmica i l'evidencialitat inferencial equivalents (van der Auwera & Plungian 1998). Sense que es pugui considerar el punt i final al debat, Squartini (2008: 926) fa un apunt interessant segons el qual l'escala epistèmica i el gradient inferencial han de ser considerats «as two independent dimensions» i, tot i que reconeix que «some connections between the two can be admitted, as is most prominently the case with conjectures, linked to epistemic possibility, while circumstantial inferentials are linked to epistemic certainty or strong probability», conclou que les connexions entre els diferents tipus de processos inferencials i graus de compromís epistèmic no són categòriques.

3. CANVI SEMÀNTIC I SUBJECTIVACIÓ

El canvi semàntic és el resultat d'un procés pel qual una expressió lingüística genera un valor semàntic nou. En el paradigma de la lingüística cognitiva (vg. Cuenca & Hilferty 1999) i els estudis de gramaticalització (vg. Pérez-Saldanya 2007) s'han fet moltes propostes per a explicar quin mecanisme intervé en el canvi semàntic. En aquest article analitzarem l'evolució semàntica amb la *teoria del canvi semàntic de la inferència invitada* (*Invited Inferencing Theory of Semantic Change*, TCSII) de Traugott i Dasher (2002). Aquest model parteix de la projecció metonímica, és a dir, un mecanisme de la pragmàtica que relaciona valors contigus que sorgeixen en situacions comunicatives a partir d'inferències invitades o associades. El parlant mai no emet un discurs inequívoc, sinó que deixa lloc a la interpretació de l'oient. S'entén que la negociació del significat parlant-oient, el principi heurístic de la rellevància i les implicatures conversacionals tenen un pes fonamental en el canvi lingüístic. La TCSII ha fet llum sobre el canvi semàntic en posar en primer terme la capacitat inferencial i suggeridora de valors pragmàtics de la relació parlant-oient: «the spaker/writer evokes implicatures and invites the addressee/reader to infer them». Com veiem, la inferència invitada posa l'accent en l'inici del canvi semàntic i va més enllà de l'explicació dels contextos pont que indueixen la inferència. L'inici del canvi semàntic és de natura inferencial i està connectat amb els processos cognitius del llenguatge i de la conceptualització humana. L'oient infereix un nou sentit pragmàtic que es desprèn del context perquè es produeix un mecanisme cognitiu de projeccions semàntiques. Aquest mecanisme associatiu permet relacionar dos trets semàntics propers precisament perquè les categories tenen límits difusos i s'organitzen en termes de prototipicitat (cf. efectes de prototipicitat de Geeraerts 1997).

Perquè sorgisquen valors nous cal que hi haja una variació sincrònica (Company 2012), és a dir, que una forma lingüística adquireisca un significat pragmàtic nou inferit del context comunicatiu. A partir d'aquesta variació sincrònica de dos valors per a un mot (el significat conservador codificat i l'innovador pragmàtic) s'engega un procés de petits canvis que provocarà el canvi semàntic i la gramaticalització. Aquesta progressió lenta és una necessitat comunicativa: «a series of creative micro-innovations that allow language to keep working as a successful communicative tool» (Company 2012: §3).

Aquest és el cas dels verbs *deure* i *parèixer*. En aquest marc teòric, es considera que els valors innovadors són significats pragmàtics o implicacions conversacionals

que sorgeixen en un acte de parla concret, en una situació comunicativa atorguen un matís semàntic a un element lingüístic que pot iniciar un canvi semàntic o polisemització (Traugott & Dasher 2002). Aquests valors pragmàtics inicials són la inferència invitada (IIN) (o *utterance-token meaning*). Progressivament aquesta inferència que apareix en un context de comunicació específic es generalitza i la trobem arreu, és una inferència invitada generalitzada (IING) (o *utterance-type meaning*). A mesura que avança la gramaticalització, aquests valors nous es convencionalitzen, es desvinculen progressivament dels contextos pragmàtics que els van motivar i amplien les possibilitats de combinació (procés de desmarcació) (Company 2003). És a dir, el valor innovador es codifica i l'expressió lingüística es polisemitza.

Hi ha altres tendències que intervenen en el canvi semàntic segons Traugott (1989):²

(a) Tendència I: dels significats basats en la situació descrita de manera externa als significats basats en la percepció cognitiva interior.

(b) Tendència II: dels significats basats en la situació descrita (externa o interna) als que es basen en la situació textual o metalingüística.

(c) Tendència III: els significats tendeixen a basar-se progressivament en l'actitud subjectiva del parlant, en les seues creences respecte a la situació descrita, en les relacions interpersonals establertes amb l'oient.

La bibliografia posterior ha aprofundit en la tendència III com a mecanisme de canvi semàntic i s'han formulat diferents versions de la teoria de la subjectivació (Langacker 1990, 1999; Traugott & Dasher 2002). La subjectivació depèn de la relació parlant-oient i deriva del mecanisme de la inferència discursiva i les estratègies de negociació del significat en un context comunicatiu concret. En la concepció de Traugott (Traugott & Dasher 2002: 30), la subjectivació és:

the semasiological process whereby SP/Ws [speakers/writers] come over time to develop meanings for Ls [lexemes] that encode or externalize their perspectives and attitudes as constrained by the communicative world of the speech event, rather than by the so-called «real-world» characteristics of the event or situation referred to

2. Traducció de Pérez-Saldanya (1998: 29)

En l'estudi del verb *parèixer* i del (semi)auxiliar *deure* veurem que els valors innovadors evidencials que despleguen incorporen progressivament l'actitud i la perspectiva del parlant/conceptualitzador (P/C). La subjectivació, doncs, és un mecanisme que incideix en el canvi semàntic.

4. EL MARCADOR EVIDENCIAL *PARÈIXER* EN CATALÀ ANTIC

En aquest apartat s'analitza el paper de la subjectivació en el procés de canvi semàntic del verb *parèixer* entès com a evidencial, que farà possible en l'actualitat usos com:

- (i) —Què t'ha paregut el nou encarregat?
—Em *pareix* que és bona gent.

És a dir, ens referim al verb *parèixer*³ quan a compleix diversos requisits:

- (a) El significat d'aquest evidencial és: 'mostrar-se una veritat a l'enteniment'.
(b) Té un valor evidencial de coneixement inferit.
(c) Sintàcticament es correspon amb l'ús pseudoimpersonal⁴ del verb.

Restringirem, per qüestions d'espai, l'anàlisi a aquest ús del verb *parèixer* (en català antic, (*a*)*parer*), i per això els altres valors evidencials (de coneixement directe visual, indirecte reportat de primera o segona mà) i usos sintàctics (vg. Ramos 2002, que en descriu el valor quasicopulatiu en català contemporani) quedaran ara al marge (Cornillie 2007; Antolí 2012).

En aquest estudi diacrònic hem pres com a fonament un corpus de 455 casos del verb *parèixer*/*(a)parer* (des d'ara, *parèixer*) obtinguts de textos de llengua catalana dels ss. XIII-XVI. El que hi hem trobat és, a grans trets:

3. S'ha de tenir present que en català actual —però no pas en la llengua antiga— *parèixer* té una distribució geogràfica més limitada que *semblar*; és propi del valencià (on conviu amb *semblar*), del tortosí i del balear.

4. L'ús pseudoimpersonal es defineix sintàcticament pel fet de trobar-nos davant d'un verb intransitiu que té com a argument extern un subjecte que no fa funció d'agent, sinó que és proposicional (paper temàtic que fa referència a l'estat de coses afectat per allò que descriu el seu predicat): és, generalment, una completiva, que de vegades apareix pronominalitzada.

(a) Un valor d'inferència objectiva: en III dels 2II exemples dels s. XIII i XIV (52'6%) i en 2 dels 244 exemples dels ss. XV i XVI (corresponen tots dos al primer quart del s. XV), en un 0,8%, s'hi fa una inferència que podríem qualificar d'objectiva —sempre tenint present, és clar, que qualsevol inferència implica un grau, major o menor, de subjectivitat—; l'enunciat és la conclusió lògica a la qual arriba el P/C mitjançant un raonament deductiu o inductiu a partir d'unes premisses explicitades en el discurs, de manera que ens referim a una inferència específica.

(b) Un valor d'inferència subjectiva: en un 47,4% dels 2II exemples dels ss. XIII i XIV (98 en xifres absolutes) i en un 99,2% dels 242 casos dels ss. XV i XVI trobem que, tot i que el procés cognitiu que genera l'enunciat continua sent la inferència (per tant, el valor evidencial del verb és el mateix), ara la conclusió ja no s'infereix necessàriament d'unes premisses, sinó que és una explicació hipotètica que prova de donar compte d'uns indicis o, en darrer terme, és una valoració fonamentada en dades superficials, en l'aparença. A més, aquests indicis o aparences no s'expliciten ja en el discurs, de manera que tenim, doncs, una inferència genèrica. S'hi constata, a més, un procés diacrònic de variació del tipus d'enunciat que s'hi introdueix: en un primer moment (ss. XIII i XIV) es tracta d'enunciats hipotètics que proven de donar compte d'uns indicis i, més avant (finals del ss. XIV-XVI) en testimoniem, a més, d'altres que introdueixen valoracions o prediccions.

4.1 EL VALOR D'INFERÈNCIA OBJECTIVA (A)

L'ús pseudoimpersonal amb el significat 'mostrar-se una veritat a l'enteniment' és el resultat de l'extensió metonímica⁵ del significat del verb llatí *PARERE* ja en llatí clàssic. El valor primer del verb és 'aparèixer', és a dir, 'arribar a mostrar-se a la vista', que és el significat que trobarem en català antic sota la forma *aparer* o, ja amb l'incoatiu, *aparèixer*:

- (2) En aquell punt que Déus fo nat *apparegué* a aquells la stela (*Sermons*: 256, 1410-1415 [ms. 1445-1449])⁶

5. En un altre treball (Antolí 2012) explica aquest canvi semàntic també mitjançant la Teoria del Blending.

6. Citem la data de l'original i, a continuació, entre claudàtors, la data del manuscrit (ms.), si és diferent.

Al capdavant, el que motiva en aquest cas el canvi semàntic és l'estratègia de la cognició humana de comprendre el que és abstracte (els processos mentals) mitjançant l'experiència sensorial directa (la percepció visual). Aquesta dinàmica, en la qual el canvi semàntic s'explica per la subjectivació del significat, l'explicita la tendència i enunciada per Traugott (1989), segons la qual els significats basats en la descripció d'una situació externa esdevenen significats basats en la descripció d'una situació interna, cognitiva en aquest cas (cf. §3 i §5).

El valor (a) apareix ja en llatí:

- (3) Et qui filium generat, non habet in potestate ut concipiatur, ut nascatur, ut vivat. Unde *apparet* non esse illum patrem, sed tantummodo generandi ministrum. (*PLD*, s. III-IV)

Com s'observa en (3), la funció de *APPARERE* és de tipus evidencial: indica, en el discurs, l'origen de la informació que introdueix en la subordinada. Si filem més prim, l'evidencial ens remet a una font de la informació indirecta inferida; concretament marca un raonament deductiu, en els termes de la lògica: partim de les premisses: «el pare té el poder que el fill es forme, nasca i visca» i «qui engendra el fill no té el poder que el fill es forme, nasca i visca»; i en concloem, per tant, que «qui engendra el fill no és el pare»; equival, doncs, a *demonstrar*, 'fer evident per raons necessàries' (*DCVB* sv. *demonstrar*). Aquest és el valor evidencial d'inferència objectiva específica, al qual ens referirem des d'ara com a valor (a).

En català antic es manté, en els textos dels ss. XII i XIV, fonamentalment en obres de pensament, aquest valor evidencial (a). Es testimonia un total de tres exemples dels s. XIII i XIV i dos casos més del primer quart del s. XV. Val a dir, però, que la major part dels exemples es concentren en el *Dotzè del Crestià* de Francesc Eiximenis (102 exemples), fet que ens fa pensar si no es pot tractar d'un ús calcat del llatí que depenga de l'estil de l'autor.

Un exemple en català és:

- (4) e axí, matex los ciutadans, com sien honorables e dispòsits a officis de regiment e a grans graus e honors civils, *appar* que han en si franquesa e libertat, car aytals honors no són dades a catius ne a esclaus. (*Dotzè*: 336, 1385-1391 [ms. finals XIV, inicis XV])

Val a dir que la informació introduïda per *APPARERE* en (3) i per *aparer* en (4) es considerarà fiable, inferència previsible si es té present que és el resultat d'una de-

ducció lògica. És significativa, en aquest sentit, l'anàlisi de la presència o absència de diversos procediments de modalització mitjançant els quals el parlant pot matisar el grau de fiabilitat de l'enunciat; les conclusions que aboca l'estudi del nostre corpus d'exemples del valor evidencial (a) són que amb aquest valor:

(a) No s'explicita el datiu, la marca sintàctica que fa emergir en l'oració el conceptualitzador. L'absència d'aquest datiu no implica que la inferència la protagonitzi algú diferent al P/C, sinó que manifesta que aquest, atès que ha seguit un raonament lògic per arribar a l'enunciat, considera que és una veritat intersubjectiva, és a dir, que les raons i els processos mentals que ha seguit són a l'abast d'un col·lectiu més ampli que inclou els interlocutors, un col·lectiu universal en aquest cas (per al concepte d'intersubjectivitat, vg., per exemple, Nuyts 2001: 34).

(b) El mode verbal de la proposició és l'indicatiu, com és raonable atès el fet que ens trobem davant d'oracions declaratives assertives. L'enunciat introduït per l'evidencial és presentat pel parlant mitjançant el mode indicatiu com una eventualitat necessària, vertadera en tots els mons possibles. No pot ser d'una altra manera pel fet que el P/C creu en la fiabilitat del procés mental que genera la informació, la inferència lògica, i consegüentment confia en la veritat d'aquesta informació. Només contextualment canviarà el mode de la subordinada:

- (5) On, si no vols molt amar, no vols molt entendre, e si no vols molt entendre, doncs no vols molt amar; e si desames molt amar e molt entendre, adoncs *par* que pusques desigar que no amasses ni entezesses. (*Llull, Doctrina*: 140, XIIIb [ms. XIV])

En aquest cas el mode subjuntiu assenyala que l'estat de coses presentat en la proposició és una alternativa merament hipotètica a la veritat que coneix el parlant, que ja s'ha demostrat que era falsa.

(c) No és habitual trobar adverbis que, en funció d'adjunt, acompanyen el verb *parèixer* i atenuen el caràcter assertiu de la proposició. Atesa la fiabilitat de la informació, si de cas trobarem algun adverbi que la confirme (solament un exemple en tot el corpus):

- (6) Axí matex *appar clarament* que ciutat no·s pot conservar en cascuna pocha congregació de gents ordenades políticament e civil, car ten pocha poria ésser aytal congregació e nombre de gents que no seria bastant a ajudar sí matexa (*Dotzè*: 157, 1385-1391 [ms. finals XIV, inicis XV])

4.2 EL VALOR D'INFERÈNCIA SUBJECTIVA (B)

Paral·lelament als exemples anteriors en trobem d'altres, un 75 % dels casos del conjunt del nostre corpus (342 exemples, en xifres absolutes), en què el valor evidencial té algun matís diferent:

- (7) Intorogat lo dit Pere si li *aparaguera en semblansses ne en faytases ne en la peraule*, que aquel dit Jacme Arnau, para del dit Franssesch, degué eser estat moro ne catiu, e dix que no (*Cort.* 123, 1357-1360)

Tot i que la font de la informació continua sent indirecta inferencial, ara la inferència ja no és inductiva o deductiva, sinó abductiva: el conceptualitzador arriba a l'enunciat, hipotètic, a partir d'indicis: de «semblansses», «faytases» o «peraule». L'evidencial és ara molt més subjectiu: és el valor (b), d'inferència subjectiva. Aquest procés de subjectivació que hem constatat pot explicar-se com a resultat de la tendència III del canvi semàntic (Traugott & Dasher 2002: 94-95), per la qual la subjectivitat del conceptualitzador es fa cada vegada més present en l'enunciat (que, en aquest cas, és el subjecte lògic de l'oració).⁷

Com a conseqüència d'aquest canvi, es modificarà també el grau de fiabilitat que s'assigna a l'evidencial; ara s'inferirà que la informació és només probable, el resultat de jutjar una aparença. Vinculat amb això i a diferència del que ocorria abans, hi ha el fet que ara es testimonien diversos procediments de modalització, concretament mecanismes morfològics, lèxics i sintàctics, que manifesten o modulen el grau de subjectivitat de l'enunciat introduït pel verb:

(a) Ara el verb admet un datiu com a adjunt que podem trobar pronominalitzat o no i que explicita la figura del conceptualitzador, que sovint coincidirà amb el parlant (197 casos de 342, un 57% dels exemples, doncs, incorpora el datiu). La presència del datiu implica que l'accés a l'enunciat solament és a l'abast d'una subjectivitat concreta (l'explicitada pel datiu) que té una experiència o uns coneixements enciclopèdics que no són compartits o accessibles a la resta:

7. És possible que, a més, hi haja un segon factor que contribuísca al canvi semàntic: la interferència d'un altre significat del mateix verb: a 'ésser en aparença, oferir-se als ulls o a la imaginació com si fos', que sintàcticament s'associa amb l'ús copulatiu de *parèixer* (vg. Antolí 2012).

- (8) Curial, yo coneguí bé ton pare, lo qual fonch gentil home e molt prom e gran amich meu. He vista la entrada que fist en casa del marquès, a la qual lo temps no ha succeyt segons li havia donat principi, ne *m par* que s'i disponga, car lo marquès no solament ha oblidat tu, ans encara si mateix e tots aquells de casa sua. (*Curial*: 47, 1425-1448 [ms. 1445-1458])

En (8) el P/C assumeix tota la responsabilitat del judici, que emet prenent com a base unes raons i indicis als quals només ell pot accedir; la perspectiva privilegiada que té dels fets comporta que només ell pugua arribar a un determinat judici: «ne-m par que s'i disponga». Açò no comporta, però, que el compromís que demostra el parlant envers la veritat de l'enunciat siga menor que en el cas que no aparega el datiu: és, segons el seu parer, fiable.

En altres casos trobem un datiu de segona o tercera persona del singular o plural, fet que denota que el paper de conceptualitzador i el de parlant no recau sobre el mateix subjecte, sinó que aquest darrer reporta una informació en estil indirecte:

- (9) Demanade ella lo dit colp que hahuí si era de péra o de bestó o d'espase, e dix que ans *li aparach* bé que era com d'espassa (*Cort*: 288, 1357-1360)

(b) El mode per defecte continua sent l'indicatiu, fet que és raonable si tenim en compte que generalment el P/C considerarà verídica la proposició que transmet. En altres paraules, el mode indicatiu està justificat perquè el contingut de la proposició introduïda per *parèixer* és vertader en el món possible que constitueixen els coneixements i experiències del conceptualitzador. Ara bé, a diferència del que ocorria en (a), ara l'enunciat que introdueix *parèixer* ben sovint admet el mode subjuntiu;⁸ així, doncs, en el 45% dels casos (en xifres absolutes, 157) el mode del verb de la completiva és indicatiu, mentre que el 47% (162 casos) presenta el verb en mode subjuntiu. El 8%, 23 exemples, tenen una subordinada d'infinitiu.

En la mesura que el mode subjuntiu marca la incertesa, ens constata que no es tracta ja d'una veritat que 'apareix', sinó d'una opinió —subjectiva— que el parlant infereix atesos uns indicis i que sap o intueix que és merament hipotètica. Més en

8. Val a dir que, a diferència del que ocorre en català contemporani (Quer 2002: 2818), l'explicitació del datiu en el discurs no implica cap restricció en l'ús del subjuntiu en la completiva.

concret, són tres els contextos en què trobem el subjuntiu en la completiva: (a) pot indicar dubte sobre la veritat de la proposició (10); (b) pot assenyalar el caràcter contrafactual del contingut d'aquesta completiva (11) i, finalment, (c) pot aparèixer amb una negació; en aquest darrer cas l'ús del subjuntiu està justificat pel fet que el valor de veritat de la proposició queda suspès (12).

- (10) dix En Berenguer Sesposes que tant nos amava Déus, que en galotxes poríem passar la mar, que nós cuydàvem haver mal temps: «E vós havets aytal temps con galees armades demanen; e *par* que Déus fassa per vós» (*Fets*: 124, XIIIb [ms. 1343])
- (11) D'aquest clergue tan peccador, tan ergullós, tan envejós e tan ple de tots vicis, no *par* que hom vos deja pregar segons la sua sutzetat e legea de peccat, e segons la vostra beutat e segons la petita virtut e valor del pregador. Emperò, reyna, car vostra valor e vostra pietat e misericòrdia sobrepuja tot peccador en granea [...], e per ço, reyna, se cové que siats pregada per aquell peccador (*Llull, Santa Maria*: 180, 1290 [ms. 1374-1399])
- (12) «¿Havets neguna ley qui tenga prou a nós e a vós?» e él respòs: «Seyor, no *par* que y tenga pro ley ni dret» (*Fets*: 8, XIIIb [ms. 1343])

Ara bé, no solament s'introdueixen valors modals de possibilitat amb el subjuntiu, sinó que el temps condicional assenyala la possibilitat respecte d'un fet del futur o del passat. Per bé que no gaires, es testimonien alguns casos de condicional en el nostre corpus (10 en total, tots a partir del s. xv):

- (13) Hàsdrubal, ab aquestas adversitats, retragué son camp envés Cartagena, y sentint que los del regne de Toledo se volien alçar contra ell, s'en passà en Portugal, *parecent*-li que allí estarie segur fins que de Àfrica li fos vengut socorro. (*Grandeses*: 149, xvib)

(c) Tenen una certa presència els adverbis amb funció d'adjunt que acompanyen el verb *parèixer* i aporten un matís de certesa. Aquests marcadors epistèmics, lluny de ser redundants, constitueixen una estratègia del parlant de modalitzar el discurs i, al capdavant, de reafirmar la certesa de la informació introduïda per un evidencial, *parèixer*, que, en tant que és més subjectiu, marca la informació com a probable. En el nostre corpus n'hem trobat catorze, dotze casos de «bé» i dos de «clarament».

- (14) —Si Déu me salve la persona, bé *par* que la Comtessa ha tengut les mans en tot, com ella sia la més diligent dona del món. (*Tirant*: 146, 1460 [ms. 1490])

Amb tot, el canvi lingüístic no s'atura en aquest punt, com revela el fet que trobem diferències notables entre el tipus d'enunciat hipotètic que introdueix *parèixer* en els ss. XIII i XIV (15) i els que comença a introduir des de finals del s. XIV (16-18):

- (15) E nostre Senyor volc que per aquella promesa que el rei havia feta primerament, ço és a saber, que seria sa muller la filla de l'emperador Manuel, que aquella tornàs en son loch. E *par*-ho en açò, que la néta de l'emperador Manuel fo puys muyler de nostre pare, on nós venim. E per açò és obra de Déu [...] (*Fets*: 8r, xiiib [ms. 1343])
- (16) —Senyora, no veu vostra altesa la cara d'Estephania? Si *par* que haja bufat al foch! Car tan vermella stà la sua cara com fa la rosa de maig. (*Tirant*: 630, 1460 [ms. 1490])
- (17) E a la fi del dinar vengueren los phariseus [...] e digueren: «Quare cum publicanis?» a notar: «Quiny mestre teniu? Bé *par* que mal home és.» (*Sermons*: 59, 1410-1415 [ms. 1445-1449])
- (18) Certament yo veig lo meu cor molt inclinat a obeir a tots sos manaments; e a mi *par*, segons los senyals, que aquest serà la vida e conservació de la mia persona. (*Tirant*: 483, 1460 [ms. 1490])

Si ens fixem en l'exemple que hem extret d'obres primerenques com el *Llibre dels fets* de Jaume I (15), la finalitat de l'enunciat (i, al capdavant, del procés mental que protagonitza el conceptualitzador i que explicita l'evidencial) és ampliar el coneixement que es té del món, explicar de manera satisfactòria un seguit d'indicis d'acord amb els coneixements i experiències del conceptualitzador. Açò és el que trobem en els casos de *parèixer* amb el valor d'inferència abductiva (b) fins a les acaballes del segle XIV. En canvi, en els exemples següents trobem:

(b2) En (16) l'enunciat ja no és una hipòtesi que pot explicar uns indicis, i no solament perquè ja s'haja demostrat que l'enunciat no és vertader en cap dels mons possibles (és a dir, que té un caràcter contrafactual), sinó perquè l'enunciat en qüestió ni és ni ha estat mai possible o versemblant i té sobretot una finalitat expressiva: s'hi estableix una mena d'analogia sovint còmica pel caràcter hiperbòlic que té, pel contrast que presenta amb la veritat, etc.

(b3) En l'exemple (17) el que trobem no és pas cap explicació, ni versemblant ni inversemblant, sinó una valoració que en aquest cas és de caire moral. Ens movem, per tant, en un camp més subjectiu; l'enunciat ja no es fonamenta en arguments suficients que el legitimen i, de fet, en molts casos ja no hi ha al darrere un procés d'inferència racional, especialment en el cas de valoracions sobre l'estètica, per exemple.

(b4) En el darrer exemple, (18), el que trobem és una predicció: els indicis del present («los senyals») permeten inferir què ocorrerà en el futur.

El desenvolupament d'aquests altres usos no comportarà la desaparició del valor (b) anterior, però sí que es constatarà una disminució relativa de la presència dels contextos d'inferència abductiva. Per exemple, mentre que en el *Llibre dels fets* o en el *Llibre de santa Maria* és l'únic que s'hi dona (no comptem els casos de (a), és a dir, de l'evidencial d'inferència objectiva), en el *Tirant*, en un corpus de 81 casos, trobem 40 exemples en què l'evidencial introdueix uns altres tipus d'enunciats: en un 49 % dels casos tenim el tipus d'enunciat de (b2), en un 23 % dels casos l'enunciat és del tipus de (b3), el 26 % dels casos implica els enunciats hipotètics de (b) i en el 2 % restant trobem enunciats predictius.

Aquesta diversificació del tipus d'enunciat (que són, com més va més subjectius) que introdueix *parèixer* és, al capdavall, un indicatiu de la subjectivació que afecta l'evidencial mateix (un pocés paral·lel al que constatarem en §5). I si bé en el valor (a) podíem fer-lo equivaldre al verb *demonstrar* (l'enunciat és necessari), ara més aviat el podríem substituir per *opinar* (el concepte que hom té és qüestionable).

5. EL VERB MODAL *DEURE*

5.1 FORMACIÓ DE LA PERÍFRASI *deure* + INF EN LA LLENGUA LLATINA

El verb llatí *DĒBEŌ* naix de la contracció de **DE HABEŌ*. El seu significat etimològic és: «proprement 'avoir en le tenant de quelqu'un'» (Ernout & Meillet 1979: 165). D'ací sorgeix immediatament la idea de 'estar en deute —especialment econòmic— amb algú'. A partir d'aquest terme legal, s'engegà un procés de gramaticalització en què es projectà el marc de la legislació o d'un contracte econòmic a altres en què la font de l'obligació no és una transacció econòmica sinó una llei o un criteri social o moral, alhora que la càrrega semàntica de *DĒBEŌ* començà a deslexicalitzar-se. Aquesta reanàlisi sintàctica introduí *DĒBEŌ* com a auxiliar perifràstic, amb un verb principal en infinitiu, al món de la modalitat deòntica (Ernout & Meillet 1979: 165). Ja en llatí clàssic trobem la perífrasi d'obligació amb *DĒBEŌ* i un infinitiu, tot i que no era una estructura totalment fixada:

(19) *quid facere debeas* (Cato agr. 119. *Thesaurus Linguae Latinae*, p. 93)

Aquesta nova construcció entraria en competència amb les construccions clàssiques d'expressar la necessitat i, fins i tot, el futur. De fet, el valor de futur el va desenvolupar en llatí entre el ss. I i III dC:

(20) *si dixero tibi quis te occidere debet*, tu occides illum (Hist. Alexandri, Fleischman 1982: 51)

També s'ha assenyalat que en aqueix mateix període el verb va desenvolupar un valor epistèmic (Fleischman 1982: 51):⁹

(21) *sex pondo et selibram debet habere* (Petroni [Petronius], Roma, s. I dC)

Ara bé, difícilment podríem concloure que els valors innovadors s'havien desenvolupat suficientment, ni que s'havien codificat en el verb *DĒBEŌ*; més aviat hauríem de referir-nos a valors innovadors més o menys incipients i pragmàtics que encara conservaven un matís d'obligació. En el cas del valor epistèmic, sembla que caldria matisar i parlar d'un valor evidencial inferencial deductiu, objectiu, proper a la necessitat deòntica. Així mateix, el significat de futur no s'havia desempallegat del tot del valor modal per a expressar purament posterioritat temporal, sinó que expressa intenció o, en tot cas, un futur planificat.¹⁰ Tot plegat, sembla que pot indicar que la perífrasi llatina amb *DĒBEŌ* havia iniciat els dos patrons de canvi semàntic, però que no els havia desenvolupat amb força. Al capdavall, la gramaticalització encara tenia camí per a recórrer.

9. Fleischman (1982) data el sorgiment d'aquests dos valor innovadors al s. I dC, mentre que Ernout i Meillet (1979: 165) els situen en el llatí tardà del baix Imperi Romà (s. III dC).

10. De fet, hem cercat en la base de dades d'autors llatins PHI i no hem trobat rastre de cap altre valor que no siga l'obligació. Agraïm l'ajuda del professor Antoni Biosca. També hem cercat en la documentació en llatí medieval en documents catalans (800-1100) amb el mateix resultat. Ens referim al *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae* de M. Bassols i J. Bastardas (dirs.). Agraïm l'ajuda d'Ana Gómez.

5.2 EL SORGIMENT DELS VALORS EVIDENCIALS EN CATALÀ ANTIC (S. XI-1350)

En català antic, el valor prototípic de la perífrasi *deure* + INF és la *modalitat deòntica*, és a dir, una autoritat externa de caràcter moral, legal o social, que obliga el subjecte a portar a terme una acció:

- (22) [D]e les batlies, quals que sien, [re]spondre deuen los batles ha lurs senyors de lurs drets per caldera, nieles senes judicis. (*Usatges*: 121, XIIIa)

Les dades del corpus indiquen que aquest és el valor majoritari de la categoria (taula 1). La gramaticalització avança en la consolidació i la polisemitització de la perífrasi amb diversos valors perifèrics al voltant de la necessitat, cada vegada més subjectius. No entrarem ací a mostrar la gradació semàntica de tots els matisos perifèrics a l'òrbita de la necessitat (Sentí 2010), però destacarem la intervenció de la subjectivació en el canvi semàntic (cf. § 4). Entre els valors de necessitat perifèrics de la perífrasi, cal destacar el sorgiment d'aquells que ja no són deòntics sinó una *necessitat externa al participant* (van der Auwera & Plungian 1998) (i no de caràcter moral, legal o social) en què s'ha incorporat l'actitud del parlant en la semàntica del verb (semi)auxiliar. És a dir, hi ha una vinculació cada vegada major entre l'origen modal (necessitat) i el P/C. En altres paraules, el P/C és qui considera que existeix tal necessitat:

- (23) De mi en P. de Tous [...] ja-m so escusat a vós per raó de reguard que é d'en F. de sen Martí et am fo feit mal et onta sobre omenatge et sobre treves per què no par que jo me'n *dega* tant *fiar* e son guiatge. (*MiS-DJL*: 528, 1251)
- (24) E Don Pero Aonés tenia en peyora Bolea e Loarre, que nostre pare la li havia enpeyorada. E havia tant tengudes les peyores, que bé se-n *devia tenir* per pagat. (*Fets*: 16r, XIIIb [ms. 1343])

Més enllà de la necessitat, la perífrasi desenvolupa dos patrons de canvi semàntic:

NECESSITAT > FUTUR

NECESSITAT > EVIDENCIALITAT INFERENCIAL¹¹

11. Aquests patrons de canvi semàntic han estat confirmats per llengües d'arreu (Bybee *et alii* 1994).

En aquest apartat, també deixarem de costat el desenvolupament semàntic de la categoria cap a valors de futur i ens centrarem a explicar la tendència a la consolidació del valor evidencial inferencial.

	abans 1250	xiii b	xiva	xiv b	xv	xvi
necessitat	85,96 %	84,72 %	92,97 %	75,68 %	72,06 %	61,58 %
valors de transició cap a l'evidencialitat	7,02 %	1,86 %	0,81 %	2,30 %	2,77 %	3,95 %
evidencial inferencial	0,88 %	0,80 %	1,62 %	6,90 %	7,87 %	29,94 %

Taula I. Representativitat del valor deòntic prototípic, dels valors de transició i dels valors evidencials inferencials de la perífrasi *deure* + INF.

5.2.1 Català arcaic. La situació que trobem en català arcaic (s. XI-1250) és un predomini gairebé total del valor originari i prototípic, la necessitat deòntica. També apareixen alguns casos amb *valors de transició evidencials* de la perífrasi, de caràcter pragmàtic i molt restringits al context comunicatiu. Amb això, ja tenim la variació sincrònica necessària perquè comence (o continue) el procés de gramaticalització de la construcció. Tot i que representen un 7 % dels casos, mostren un estadi molt primari de gramaticalització, són valors molt pròxims als deòntics i vinculats a certs contextos.¹² En aquests contextos sorgeix un significat pragmàtic que es pot cancel·lar, que no arriba a codificar-se. És el que anomenem una IIN no generalitzada (cf. § 3). Aquest significat pragmàtic prové de la inferència de l'oient en la fluïdesa de la parla en aquest context específic:

- (25) E per aizò qar él dejunà XL dies e XL nuits, mostra qe él ere ver Déus; et aizò qe él ag fam mostra [qe él] ere ver om: e per aizò *deuem cretre* qe él fo ver Déus e ver om. (*Homilies*: 122, c. 1200).

És a dir, d'una banda podríem entendre el valor codificat del verb 'estem obligats a creure' (valor deòntic), però d'altra banda podem inferir un valor diferent en què *deure* indica que necessàriament deduïm o inferim la creença que «él fo ver Déus e ver om».¹³ I tot plegat ocorre lligat a un context concret que possibilita la inferència,

12. Per això hem de relativitzar aquesta dada. S'ha de tenir en compte que en termes absoluts són pocs casos —i quasi tots limitats a un mateix patró que es repeteix en les *Homilies d'Organyà*, com a (25)— que obté una representació relativa elevada perquè el corpus d'aquest període no és gaire extens, ni tipològicament variat.

13. Traugott i Dasher (2002) anomenen aquests valors de transició *necessitat deòntica i epistèmica generalitzada*, els quals arriben a confondre's. Són equivalents als contextos pont, ambigus o de transició que expliquen el canvi semàntic.

perquè (i) ací no és admissible una altra interpretació (o inferència) de la bíblia que la del P/C, és a dir, el capellà; (ii) difícilment l'autoritat moral que hi ha darrere la necessitat pot obligar el subjecte a *creure*, i (iii) a això ajuda el fet que el verb infinitiu de la perífrasi és estatiu i, per tant, no hi ha un agent prototípic sobre el qual recau l'obligació. Aquest serà el context que trobarem en altres contextos evidencials més clars.

Un exemple antic que va una mica més enllà del valor modal de necessitat és aquest:

- (26) E an auant Ramon de Senaovia pres un ladre de noit en sa maiso qui auia fait grans mals e fo iujat per peniar per cels qui auien la cort en comanda per P. de Lobeira, zo era en Mir et prohomes altres de Lerida et in hoc quando ducebant eum pendere uenc P. de Lobeira e fez lo escapar per Mil solidos que ne *dec auer* qui len foron promes daizo no sabem si habuit uel non. (*MiS- PSP: 169, 1200-1210*)

Ací, el P/C interpreta que P. de Lobeira va obtenir mil sous pels quals va deixar escapar el lladre. No és una informació observada directament, sinó obtinguda indirectament, per una inferència dels fets.

En exemples com aquests, el context permet que el parlant invite l'oient a inferir algun significat més enllà de la necessitat deòntica: *inferència invitada* (IIN). Ens trobem, doncs, en el primer estadi del procés de canvi semàntic, segons la TCSII (cf. § 3). El significat pragmàtic innovador és una metonímia discursiva del significat original (conservador). La relació de contigüïtat entre tots dos valors troba un punt en comú que permet que sorgisca el valor innovador: la necessitat forçosa d'interpretar les coses segons una determinada manera és, en certa mesura, el mateix que la necessitat forçosa que oblige o aconselle el criteri deòntic del parlant. És a dir, hi ha hagut petits canvis en l'origen conceptual de la necessitat: de l'autoritat moral externa (modalitat deòntica) a unes proves que permeten la deducció per part del P/C (evidencialitat indirecta, inferencial). Aquest enllaç entre els dos valors s'aproxima fins a produir la metonímia discursiva que possibilita una doble interpretació, una ambigüïtat. Val a dir que la lingüística cognitiva considera que les categories tenen fites no discretes (Geeraerts 1997). El sistema cognitiu humà permet això: estirar les categories per proximitat (metonímia).

L'inici del procés és, doncs, de caràcter inferencial. L'expressió es carrega d'aquests significats nous inferits pel context lingüístic, comunicatiu i obri una esletxa cap al canvi semàntic.

5.2.2. 1250-1350. A l'inici del català literari (1250-1350) també trobem uns quants *valors de transició* —vora un 2% dels casos del període:

- (27) E nós dixem-los: «En Bernat, vós sòts tal hom e tan honrat, e En Pere Martel hom de ciutat bo, que *devets guardar* tota via ma honor. ¿e per quant volríets vós que jo-m partís d'aquí e que no prenguéis aquest loch? (*Fets*: 79v, XIIIb [ms. 1343])
- (28) Interrogat si sab aqueles persones foren pagades les dites ·CCXV· llibres e dix que en lo dit alberà *deven ésser contenguts*. (*Clams i Crims II*: 185, 1306-1321)

En aquest període hem documentat alguns casos més que indiquen l'origen de la informació —especialment en el *Llibre dels Fets*. Aquest valor evidencial és una *inferència específica*, és a dir, el verb *deure* indica que la informació s'ha obtingut per una inferència (o deducció) a partir d'unes proves o observacions específiques. Per exemple, el valor de *deure* a (29) expressa que a partir de la premissa específica (i explícita) «pus nós no la havíem [Eivissa] e havíem altres coses a fer», el P/C dedueix, infereix que inevitablement «ben devíem voler que él la conquerís»:

- (29) E dix-nos que, si nós li volíem donar Eviça, qu'él ab son liynatge, que la conquerria; e, pus nós no la havíem e havíem altres coses a fer, que ben *devíem voler* que él la conquerís, per ço que hom digués que l'arquibisbe de Terragona havia conquerida Eviça (*Fets*: 65r, XIIIb [ms. 1343])

Aquest valor va de la mà d'una escassa subjectivació de la perífrasi. Vegem que la intervenció del P/C és major que en la modalitat deòntica, però no és del tot subjectiva perquè hi ha unes proves específiques que porten el P/C, o qualsevol conceptualitzador, a inferir aqueixa informació. La perífrasi *deure* + INF en aquest estadi ha desenvolupat un valor evidencial que indica aqueixa inferència relativament objectiva que es basa en unes proves que tothom pot observar. Això és especialment significatiu perquè la cadena metonímica del canvi semàntic mostra petits canvis que connecten la necessitat amb la inferència específica.¹⁴

Altres exemples són:

14. Aquest patró de canvi semàntic s'adiu força a la proposta d'explicació del canvi semàntic del verb modal anglès *must* de Goossens (2000).

- (30) e él respòs-vos que [...] *devièts bé saber* lo nom de son seyor, que tots los hòmens del món lo sabien e saben con és poderós entre-ls chrestians e alt, per què no devièts desdenyar que no sabéssets lo seu nom. (*Fets*: 45v, XIIIb [ms. 1343])
- (31) Experiència mostre quascun jorn que can foch se pren en alcun alberch, que tots los vehins n'àn temor, e-ls qui pus prop li són major *deven haver* pahor. (*Agramont*: 53a, 1348 [ms. 1388])
- (32) si venir hic podets ab les dites galees o per en Jacme de Bosquet o n'Arnau Des_Ledó [...] nos aportets o trametats tota aquella e com major quantitat puixats de moneda axí de les vendes les quals *devets haver fetes* de les 11_mille llibres de renda de les quals nos faés saber que havièts ja venudes pres de mill llibres (*Reintegració*: 74v, 1344)

Amb tot, podríem considerar que el desenvolupament del valor innovador evidencial de *deure* encara es troba en el primer estadi del canvi semàntic, segons la TCSII, ja que els casos de transició i evidencials encara són poc representatius i força objectius. El valor evidencial inferencial específic encara és, doncs, una inferència pragmàtica en certs contextos.

5.3 ARRELAMENT DEL VALOR EVIDENCIAL INFERENCIAL I SUBJECTIVACIÓ (1350-1600)

5.3.1. 1350-1500. El segon estadi del canvi semàntic, segons la TCSII, l'hem situat entre 1350 i 1500, ja que la representativitat dels valors evidencials deixa de ser testimonial.¹⁵ Des d'aquest moment podríem parlar de la generalització de la inferència invitada (IING), és a dir, la socialització del nou significat que esdevé un significat pragmàtic però generalitzat en la comunitat lingüística, que pot tornar a aparèixer en aqueixos contextos:

- (33) Haüda entre ells gran discepció sobre açò, concordaren ensemps que, per tal com jo havia experimentat cascuna natura, fos jutge de la qüestió dessús dita, axí com aquell qui mils ho *devia saber* que altri. (*Merçe_Somni*: 190, 1398 [ms. xv])
- (34) e donaren-li lo jupó e l'anell que havien comprat; e Melchior féu juyhí que aquell anell *degué ésser estat* de Curial, per rahó del leó que tenia tallat, car tots temps Curial feya leó per amor de la Güelfa. (*Curial*: 312, 1425-1448 [ms. 1445-1458])

15. També creixen els valors de transició, que se situen vora el 4% al s. XVI.

- (35) E recordant-me dels meus mals, tinch compassió de tu, car si-t vols, tu pots ésser causa de ton bé, e que yo t'estimàs molt, que segons la obra demostra e evidents senyals, tu *deus ésser* home valentíssim, com tingues més dolor que no mostres (*Tirant*: 1460 [ms. 1490])

Especialment en el s. xv, la perífrasi desenvolupa un altre valor evidencial, la *inferència genèrica* —o inducció (Dendale 1994). *Deure* indica l'origen de la informació: una inferència que no es basa en una observació de proves externes, sinó en el coneixement previ —o enciclopèdic— del parlant. Això comporta una major subjectivació, ja que hi ha una major vinculació del P/C amb el valor semàntic del verb modal (com s'ha avançat en §4). Un element que indica una major subjectivació és la combinació de la perífrasi amb *atenuadors subjectius* (*hedges*) com el verb *parèixer*, *creure* o altres similars.

- (36) Però par-me que tu *deus haver begut* aquella aygua de la font hon morí lo bell Narciso, qui fa fugir de la memòria totes les coses passades ensemps ab la honor. (*Tirant*: 738, 1460 [ms. 1490])
- (37) E per sort, encara que la nit fos molt escura, viu una barca qui-m paregué que de pexcar *degués ésser* (*Tirant*: 1287, 1460 [ms. 1490])

Ara bé, en el s. xv la majoria dels casos evidencials encara expressen una inferència específica.

5.3.2. El s. xvi. Finalment, l'etapa de la codificació semàntica del valor innovador (segons la TCSII) pot situar-se en el s. xvi, ja que el valor evidencial inferencial de *deure* + INF arriba al 30 % dels casos d'aquest període. A diferència dels valors que hem trobat en el s. xv, la immensa majoria dels casos evidencials del s. xvi expressen una inferència genèrica, més subjectiva i allunyada del valor deòntic. En la majoria dels casos, doncs, la inferència no prové d'unes proves observables específiques sinó que hi ha una major intervenció del P/C en el valor semàntic de *deure*. De fet, la combinació dels atenuadors subjectius amb la perífrasi és ara molt més abundant (cf. subratllats):

- (38) Y també-m sospite que la intensió de don Juan *devia ser* la que vostra senyoria diu, y, com no era la que devia, no és exit ab la sua, ni és raó que per avant alcanse lo que [...] (*Estefania*: carta 44, 1522-1542)

- (39) lliura a raó la quorterera [...] poch a cinquanta, y tot l'altra a ·quoranta·vuyt·e·[n] pres en dies pasats, que jo crech que *devia esser* a mitgant max. (*Illes XVI -26: 453, 1525-1599*)
- (40) com no agués pogut pendre port per impedir-ho lo rey, acostaren-se devant lo monestir de Sancta Clara. Crec jo *devia ésser* devall lo mirador. Y desembarcà gran número de gent. (*Grandeses: 163, xvIb*)
- (41) e ab poca cosa que s'í ajuste poden en poble com Tortosa honrradament viurer, perquè crech yo que les provicions assí *deuen ser* barates. (*Despuig_Col·loquis: 78, 1557*)

Això és especialment significatiu perquè la cadena metonímica del canvi semàntic mostra canvis graduals que connecten la necessitat amb la inferència:

NECESSITAT DEÒNTICA(22) > NECESSITAT EXTERNA MÉS SUBJECTIVA (23) > VALORS DE TRANSICIÓ EVIDENCIALS (25) > INFERÈNCIA ESPECÍFICA (29) > INFERÈNCIA GENÈRICA (38)

La gramaticalització és un procés gradual i molt lent, i implica un guany de nous contextos i major freqüència de la forma innovadora (Company 2012: § 3.2). Ja hem vist que *deure* + INF va adquirint més presència a partir de 1350, i desenvolupa valors evidencials nous més subjectius. A més a més, la perífrasi evidencial apareix en una major tipologia d'infinitius (Sentí 2010). Fins al s. XIV la immensa majoria d'infinitius de la perífrasi evidencial són estatus i hi apareixen uns pocs infinitius (sobretot *pensar, saber, creure*). En canvi, a partir dels ss. XV i XVI augmenten la freqüència de tipus (*type frequency*, Bybee 2003), és a dir, apareixen molts més infinitius diferents. I apareixen també verbs infinitius esdevenimentals (activitats o realitzacions), els quals arriben a representar quasi la meitat dels casos de la freqüència de tipus:

- (42) Mirau si me'n *dech anar* aconsolada en l'altre món que tan bona companyia tinga (*Tirant: 1512, 1460 [ms. 1490]*)

Aquesta ampliació dels contextos indica una desmarcació i major autonomia del valor innovador. Durant el s. XVI, *deure* + INF consolida semànticament el valor evidencial, ja que frega el 30% dels casos de la perífrasi. Això ens permet parlar de l'assoliment de la tercera i última fase del canvi semàntic, la codificació del significat nou. En aquest cas, el significat original i els que ha desenvolupat pel camí es mantenen i, per tant, hi ha hagut una polisemització de la categoria.

6. CONCLUSIONS

Hem tractat el sorgiment de valors evidencials d'un element lèxic, el verb *parèixer*, i d'un marcador més gramatical, la perífrasi *deure* + INF. Aquests valors indiquen l'origen indirecte de la informació, és a dir, prové d'una inferència que fa el parlant a partir d'unes proves. Hem vist que la varietat de valors evidencials no s'adiu amb la tipologia tradicional (Willet 1988), sinó que cal una classificació més detallada. La proposta d'Squartini (2008) pot ajudar a analitzar les dades: tant *parèixer* com *deure* desenvolupen valors evidencials en què les proves a partir de les quals s'infereix l'estat de coses són més evidents (específiques) o menys (genèriques).

Al capdavant, l'aflorent d'aquests valors es pot explicar com a resultat d'un procés de gramaticalització en què a poc a poc hi ha una major incorporació de l'actitud i punt de vista del P/C en el significat. Aquesta constatació palesa la importància que té, en l'estudi de l'expressió de l'evidencialitat, el concepte de subjectivació i, en darrer terme, el mecanisme de la inferència invitada.

ANDREU SENTÍ PONS
JORDI M. ANTOLÍ MARTÍNEZ
Universitat d'Alacant

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ANDERSON, Ll. B. (1986) «Evidentials, paths of change, and mental maps: typologically regular asymmetries», dins Wallace Chafe & Johanna Nichols (eds.), *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology*, Norwood, Ablex., pp. 273-312.
- ANTOLÍ, J. M. (2012) «Canvi semàntic i gramaticalització en el sorgiment de marcadors evidencials. Evolució semàntica de PARERE i derivats en el llatí tardà i en el català antic (s. III-XVI)», *eHumanista/IVITRA*, 2, pp. 41-84.
- BASSOLS, M. & J. BASTARDAS (dirs.) *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae*, Barcelona, Institució Milà i Fontanals, CSIC.
- BYBEE, J. L., R. PERKINS & W. PAGLIUCA (1994) *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World*, Chicago, University of Chicago Press.
- BYBEE, J. (2003) «Mechanisms of change in grammaticization: the role of frequency», dins Joseph, Brian D. (ed.), *The handbook of historical linguistics*, Blackwell Publishers.

- COMPANY, C. (2003) «La gramaticalización en la historia del español», dins Concepción Company (ed.), *Gramaticalización y cambio sintáctico en la historia del español*, Mèxic, Universidad Nacional Autónoma de México, pp. 1-62.
- (2012) «Historical Morphosyntax and grammaticalization», dins I. Hualde, A. Olarrea & E. Rourke (eds.), *Handbook of hispanic linguistics*, Londres / Nova York, Blackwell.
- CORNILLIE, B. (2007) *Evidentiality and Epistemic Modality in Spanish (Semi-)Auxiliaries*, Berlín / Nova York, Mouton de Gruyter.
- CUENCA, M. J. & J. Hilferty, (1999) *Introducción a la lingüística cognitiva*, Barcelona, Ariel.
- DCVB = ALCOVER, A. M. & F. de B. MOLL (1930-1962) *Diccionari català-valencià-balear*, Palma de Mallorca, Editorial Moll.
- DE HAAN, F. (1999) «Evidentiality and epistemic modality: Setting boundaries», *Southwest Journal of Linguistics*, 18, pp. 83-101.
- DENDALE, P. (1994) «Devoir épistémique, marqueur modal ou évidentiel?», *Langue française*, 102, pp. 24-40.
- DENDALE, P. & L. TASMOWSKI (2001) «Introduction: Evidentiality and Related Notions», *Journal of Pragmatics*, 33, pp. 339-348.
- ECO, U. (1976) *A theory of semiotics*, Bloomington, Indiana University Press.
- ERNOUT, A. & A. MEILLET, (1979) *Dictionnaire Étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Paris, Editions Klincksieck.
- FLEISCHMAN, S. (1982) *The Future in Thought and Language. Diachronic Evidence from Romance*, Cambridge, Cambridge University Press.
- FRAWLEY, W. (1992) *Linguistic Semantics*, Hillsdale, Lawrence Erlbaum.
- GEERAERTS, D. (1997) *Diachronic Prototype Semantics. A contribution to Historical Lexicology*, Oxford, Clarendon Press.
- GOOSSENS, L. (2000) «Patterns of meaning extension, «parallel chaining», subjectification and modal shifts» dins Antonio Barcelona (ed.), *Metaphor and Metonymy at the Crossroads. A Cognitive Perspective*, Berlín / Nova York, Mouton de Gruyter.
- HARDMAN, M. J. (1986) «Datasource marking in the Jaqi languages», dins Wallace Chafe & J. Nichols (eds.), *Evidentiality: the linguistic coding of epistemology*, Norwood, Ablex, pp. 113-136.
- LANGACKER, R. W. (1990) «Subjectification», *Cognitive Linguistics*, 1, pp. 5-38.
- (1999) *Grammar and Conceptualization*, Berlín / Nova York, Mouton de Gruyter.

- MARTINES, J. & V. MARTINES (dirs.) «Corpus Informatitzat de la Gramàtica del Català Antic», dins *Corpus Informatitzat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis* (CIMTAC), amb la direcció adjunta de M. Àngels Fuster i Elena Sánchez, Alacant, ISIC-IVITRA. [Consulta, desembre 2012-gener 2013.]
- MARTINES, J. (en premsa a) *Gramaticalització i modalització. El cas del futur epistèmic en català antic*.
- (en premsa b) *Gramaticalització i modalització. El condicional evidencial en català antic*.
- NUYTS, J. (2001) *Epistemic modality, language and conceptualization: a cognitive-pragmatic perspective*, Amsterdam/Filadèlfia, John Benjamins.
- PÉREZ-SALDANYA, M. & V. SALVADOR (1993) «Lingüística cognitiva i llengües en contacte: el cas del futur de probabilitat en català», dins *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PÉREZ-SALDANYA, M. (1998) *Del llatí al català: Morfosintaxi verbal històrica*, València, Universitat de València.
- (2007) «Gramaticalització i reanàlisi: funció i estructura en el canvi sintàctic», dins T. Cabré (ed.), *Lingüística teòrica: anàlisi i perspectives*, II, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, pp. 13-29.
- PHI = Packard Humanities Institute (1991) *Database of Latin Authors to AD 200*, CD ROM 5.3.
- PLD = LACTANTIUS (1995), «Divinarum institutionum liber V», dins *Patrologia Latina Database (PLD)*, Chadwyck-Healey (<<http://pld.chadwyck.co.uk/>>)
- QUER, J. (2002) «Subordinació i mode», dins Joan Solà, Maria-Rosa Lloret, Joan Mascaró & Manuel Pérez Saldanya, *Gramàtica del català contemporani*, vol. III, Barcelona, Empúries, pp. 2801-2864.
- PALMER, F. R. (1986) *Mood and Modality*, Cambridge, Cambridge University Press.
- PLUNGIAN, V. A. (2001) «The place of evidentiality within the universal grammatical space», *Journal of Pragmatics*, 33, pp. 349-357.
- RAMOS, Joan-Rafel (2002) «La predicació no verbal obligatòria», dins Joan Solà, Maria-Rosa Lloret, Joan Mascaró & Manuel Pérez Saldanya, *Gramàtica del català contemporani*, vol. III, Barcelona, Empúries, pp. 1953-2016.
- SENTÍ, A. (2010) «Gramaticalització i canvi semàntic de <deure + INF> en català antic. Un estudi de corpus», treball de recerca del Doctorat Interuniversitari en Estudis Filològics Interdisciplinaris (Filologia Catalana i afins), Universitat d'Alacant, director Josep Martines.

- (2012) «Gramaticalització i subjectivització del verb modal *haver (al/de)* en català antic. Un estudi de corpus segons la gramàtica cognitiva», *eHumanista/IVITRA*, 2, pp. 85-117.
- SQUARTINI, M. (2001) «The internal structure of evidentiality in romance», *Studies in Language*, 25, pp. 297-334.
- (2008) «Lexical vs. grammatical evidentiality in French and Italian», *Linguistics*, 46/5, pp. 917-947
- Thesaurus linguae latinae* (1975), BSB B.G. Teubner Verlagsgesellschaft.
- TRAUGOTT, E. C. (1989) «On the rise of epistemic meanings in English: an example of subjectification in semantic change», *Language*, 57, pp. 33-65.
- TRAUGOTT, E. C. & R. B. DASHER (2002), *Regularity in Semantic Change*, Cambridge, Cambridge University Press.
- VAN DER AUWERA, J. & V. PLUNGIAN (1998) «On modality's semantic map», *Linguistic Typology*, 2, pp. 79-124.
- WILLET, T. (1988) «A cross-linguistic survey of the grammaticalization of evidentiality», *Studies in Language*, 12/1, pp. 51-97.

REFERÈNCIES DE LA DOCUMENTACIÓ CITADA DEL CATALÀ ANTIC

- (Homilies) *Homilies d'Organyà* <XIIB> a cura d'A.-J. Soberanas, A. Rossinyol, A. Puig, Barcelona, Barcino, 2001.
- (MiS-DJI) MIRET I SANS, J., «Patrius sermo. Documents en català del temps de rei En Jaume I», dins *Actes del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*. Barcelona, 1908b, pp. 522-529.
- (MiS-PSP) MIRET I SANS, J., «Pro sermone plebeico», *BRABLB*, VI, 1913-1914, pp. 30-41, 101-115, 163-185, 229-251, 275-280.
- (Usatges) BASTARDAS, J. (ed.), *Usatges de Barcelona*, Barcelona, Fundació Noguera, 1984.
- (Clams i crims) DIÉGUEZ SEGUÍ, M. À., *Clams i crims en la València medieval segons el «Llibre de Cort de Justícia» (1279-1321)*, I <1279-1299> i II <1306-1321>, Alacant, Universitat d'Alacant, 2001.
- (Llull, Doctrina) LLULL, R., *Doctrina pueril*, ed. de J. Santanach i Suñol, Palma de Mallorca, NEORL. [ms. del s. XIV]
- (Fets) *Llibre dels Fets del rei en Jaume*, vol II, ed. de J. Bruguera, Barcelona, Barcino, 1991. [ms. de 1343]